

2. Кадилова З. Толерантность как ключевая норма разнообразия и развития. // «Ёшларда ижтимоий толерантликни юксалтириш масалалари» мавзусидаги илмий-назарий конференция материаллари. 1-китоб. -Тошкент: 2006. 4-6-б.
3. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: в 2-х т. -М.: Педагогика, 1980. -С.186.
4. Андреева Г.М. Социальная психология. -М.: «Аспект пресс», 2000.-С.139.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада билингвистик ёндашув асосида талабаларда толерантликни тарбиялаш технологияси ҳақида сўз юритилган. Ёш авлодни ватанпарварлик, инсонпарварлик, миллатпарварлик руҳида тарбиялаш, уларда миллий ғурур туйғусини кучайтириш, иймон, виждон, ҳалоллик, поклик, меҳнатсеварлик, иш-билармонлик сингари ҳислатларни шакллантириш, таълим-тарбия борасида миллий, умуминсоний анъаналар, кадриятлардан кенг ва унумли фойдаланиш, ҳар бир фуқарони мустақилликнинг онгли фидойисига айлантириш ҳозирги куннинг асосий мақсадидир. Шунинг учун талаба ёшлар ҳулқ-атворида толерантлик хусусиятларини шакллантириш бугунги кундаги долзарб вазифалардан биридир.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается технология воспитания толерантности у учащихся на основе билингвального подхода. Воспитание подрастающего поколения в духе патриотизма, гуманизма, национализма, укрепление у них чувства национальной гордости, формирование у них таких качеств, как вера, совесть, честность, чистота, трудолюбие, деловая хватка, широкое и эффективное использование национальных и общечеловеческих традиций и ценности в образовании. Поэтому формирование характеристик толерантности в поведении студенческой молодежи является одной из актуальных задач на сегодняшний день.

SUMMARY

This article uses the technology of tolerance education among students based on a bilingual approach. Raising the younger generation in the spirit of patriotism, humanism, nationalism, strengthening their sense of national pride, forming in them such qualities as faith, conscience, honesty, purity, diligence, business acumen, wide and widespread use of national and universal principles and values in education. To make the citizen a conscious sacrifice of independence is the main goal of the sports day. Therefore, the formation of characteristics of tolerance in the behavior of student youth is one of the urgent tasks today.

MATERIKLER HÁM OKEANLAR TÁBIYIY GEOGRAFIYASÍ KURSÍN OQÍTÍWDA INTERAKTIV METODLARDAN PAYDALANÍW

E.T.Tolepov – *assistant oqıtwshı*

R.T.Gaypova – *pedagogika ilimleriniń kandidati, docent*

Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti

Tayanch soʻzlar: geografiya, metod, interaktiv, bilim, koʻnikma, tajriyba, pedagogik texnologiya, natijalilik.

Ключевые слова: география, метод, интерактив, знание, навыки, опыт, педагогические технологии, результат.

Key words: geography, method, interactive, knowledge, skills, experience, pedagogical technologies, result.

Respublikamizdagi bilimlendiriw tarawında alıp barılıp atırǵan jumıslar tálim sistemasına jańadan qararlardı, jámiyet talapların esapqa alǵan halda jáhan standartları dárejesine kóteriwi, bilimlendiriw processine pedagogikalıq hám xabar texnologiyaların engiziwde rawajlanǵan mámleketlerdiń aldınǵı pedagogikalıq tájiriybelerinen keńnen paydalanıwdı házirgi waqıtta talap etpekte.

Búgingi kúnge kelip geografiya pání oqıwshılardı tábiyat hám Jer haqqındaǵı bilimlerdi hámde ilimiy dúnya qarasin payda etip, Jer júzi tábiyatı, xojalıǵı hám xalqı haqqındaǵı hár túrli maǵlıwmatlar haqqında bilim hám kónlikpelerin payda etedi. Bul óz gezeginde Jer júziniń tábiyatı, tábiyattan aqılǵa muwapıq paydalanıw, óndiris nátiyjeliligin asırıw, xalıqtıń turmıs dárejesin jaqsılaw, qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw, oqıwshılarda ekologiyalıq mádeniyattı qalıptestiriw olardı logikalıq pikirlewge úyretedi.

Mámleketimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoevniń aytip ótkenindey: «Hámimizge bir haqıyqat anıq bolıwı kerek: biz ámeldegi rawajlanıw pátleri menen óz aldımızǵa qoyǵan joqarı maqsetlerge erise almaymız. Búgin zaman ózgermekte, onıń talabı, aldımızǵa qoyıp atırǵan wazıypaları artıp barmaqta. Mine usınday quramalı sharayatta «sen-maǵan tiyme, men- saǵan tiymeymen» degen keypiyat penen islewdiń waqtı ótti. Biz «jaǵday jaman, jaǵday awır» dep siltaw izlewge úyrenip qalǵanbız. Biraq usı jaǵdaydı kim ózgertedi, kim izge saladı, degen sorawdı, keliń ósimizge bereyik. Jaǵdaydı ózimiz, óz aqlı-zıyrekligimiz, miynetimiz benen ózgertpesek, hesh kim shetten kelip bul isti biz ushın órgertip bermeydi [1] ».

Demek, bilimlendiriw sistemasınıń barlıq basqışında bilimdi puqta iyelewdi támiynlew, oqıtwshıdan kón miynetti talanı etedi hám elede kásiplik sheberligin arttıradı. Yaǵniy geografiya táliminde shólkemlestiriw formaları járdeminde geografiya sabaqlarında oqıtwshınıń pedagogikalıq sheberligi, dóretiwsheberligi, óz pánin puqta biliwi, óz ústinde kóbirek islewı, onı jaslarǵa úyretiwdiń qolaylı metodların tańlay alıwı, sıyaqlı kásiplik sıpatların hám sheberligin asırıwı tiyis.

Jas áwlad zamanagóy bilim hám kónlikpe, uqıplarǵa iye bolıwı kerek. Bunıń ushın bolsa orta bilim beriw mekteplerinde pedagogikalıq texnologiyalardan hám de

interaktiv metodlardan paydalanıw dáwir talabı esaplanadı.

Ulıwma bilim beretuǵın orta mekteplerde «Materikler hám okeanlar tábiyiy geografiyası» kursında oqıwshılardı beriletuǵın bilimlerdiń mazmunı tómendegilerden ibarat: hár bir materiktiń tábiyiy geografiyalıq ózgeshelikleri: materiktiń tiykarǵı qásiyetleri, geografiyalıq ornı, úyreniliw tariyxı, geologiyalıq dúzilisi hám paydalı qazılmalrı, relyefi, klimatınıń payda bolıwı, klimat poyasları, ishki suwları – daryaları, kólleri, jer astı suwları, tábiyat zonaları, tábiyiy-geografiyalıq úlkeleri, xalqı haqqında túsiniqler beredi.

Oqıwshılar hár bir materik hám okean tábiyatına tán bolǵan ózgesheliklerdi, basqa materik hám okean tábiyatınan neler menen ajralıp turıwı, onıń tábiyiy sharayattı qanday faktorlar tásirinde bolǵanlıǵı, tábiyiy resurslardan adamzat qay tárizde paydalanıp atırǵanlıǵın biliwi kerek. Bul kurstı úyreniw processinde oqıwshılar hár bir materik hám okeannıń izertleniw tariyxı, xalqı, insaniyattıń tábiyatqa tásiiri menen de tanısadı. Oqıwshılar materik xalqınıń sanı, xalıqtıń materik boyınsha bólistiriliwı, xojalıq iskerligi, olardıń tábiyatqa tásiiri hám aqibetlerin bilip aladı [2].

Materikler hám okeanlar tábiyiy geografiyası kursınıń hár bir temasında interaktiv metodlardan paydalanıw maqsetke muwapıq.

Интерактив inglizshe **interakt** sózinen alınǵan bolıp, **inter** – birgelikte **akt** – hárket qılıw degen mánisti bildiredi. Tálimniń interaktiv metodı XX ásirniń aqırı hám XXI ásirniń baslarınan pedagogikalıq ádebiyatlarda keń isletilip kelinmekte hám bilimlendiriw tarawında paydalanılıp kelinmekte. Onıń tiykarǵı maqseti – oqıwshılardı óz betinshe bilim alıwǵa qızıqtırıw, óz ústinde kóbirek islew, qosımsha ádebiyatlardı oqıw, zaman menen birgelikte tálim-tárbiyaǵa, óz betinshe pikir júrgize alatıǵın kámil insandı ósiriw bolıp esaplanadı [1:247].

Oqıtwshılar hár bir jańa temanı ótken waqtında tapsır-malardıń mazmunı jaǵınan hár túrli hám qızıqlı bolıwına itibar qarattırıwı kerek. Oqıwshılardı jańalıqlardı jetkerip beriw menen birge, olardıń psixofiziologiyalıq imkaniyatların esapqa alıw, olardıń pikirlew qáiletlerin hám dóretiwsheberliklerin rawajlandıra alıwı kerek.

Oqıtw metodları onıń mazmunı, áhmiyeti hám wayıpası

haqqında júdá kóp pikirler bar. Maqsetke jetisiwde belgili bir qosınlıqtı jeńip ótiw ushın qollanılatuǵın ilajlar jıynaǵı metod dep ayıladı. Olar ulıwmalastırılıp kórsetilgende oqıtıw metodın tómendegishe táriyplew múmkin: Oqıtıw metodı – tálim maqsetleri ushın oqıtıwshı hám oqıwshılardıń birgeliktegi iskerligine ayıladı [3].

Bilimlendiriw tarawında interaktiv metodlar, innovaıyalıq texnologiyalar, pedagogikalıq hám xabar texnologiyaların oqıw processinde qollawǵa bolǵan qızıǵıwshılıq, itibar kúnnen-künge kúsheyip barmaqta, bunday bolıwınıń sebeplerinen biri, usı waqıtqa shekem dástúriy tálimde oqıwshılar tek ǵana tayar bilimlerdi iyelewge úyretilgen bolsa, zamanagóy sabaqlarda bolsa,

olardıń iyelep atırǵan bilimlerdi ózleri izlep tabıwına, óz betinshe úyrenip analizlewine, hátteki juwmaqlardı ózleri keltirip shıǵarıwına úyretedi. Innovaıyalıq texnologiyalar pedagogikalıq process hám de oqıtıwshı hám oqıwshı iskerligine jańalıq, ózgerisler kirgiziw bolıp, onı ámelge asırıwda tiykarınan, interaktiv metodlardan tolıq paydalanıladı.

Demek, házirgi kúnde hár bir pándi, sonıń ishinde geografiya pánin oqıtıwda hár qıylı metodlardan paydalanǵan halda ótilse júda jaqsı nátiye beredi hám oqıwshılarda pánge bolǵan qızıǵıwshılıǵın rawajlandıradı. Bul bolsa óz gezeginde jetik qanıygeler, óz kásibiniń mamanı bolıp jetilisiwine úlken túrtki boladı.

Házirgi kúnde eń keń tarqalǵan interaktiv tálim metodları tómendegiler esaplanadı:

Interaktiv metodlar: “Keys-stadi” (yamasa “Oqıw keysleri”), “Blits-soraw”, “Modellestiriw”, “Mashqalalı tálim” hám t.b.

Interaktiv tálim strategiyaları. “Aqlıy hújim”, “Bumerang”, “Galereya”, “Zig-zag”, ziyrekli tapqır hám t.b. interaktiv tálim metodları quramınan interaktiv tálim strategiyaların ajratıwda toparlar jumısın shólkemlestiriwge jandasıw belgili bir mániste strategiyalıq jandasıwǵa salıstırıwǵa tiykarlanadı. Negizinde bul strategiyalar da kóbirek interaktiv tálim metodlarına tiyisli bolıp, olardıń arasında basqa ayırmashılıqlar ioq.

Interaktiv grafik organayzerler: “Balıq skeleti”, “BBB”, “Konsteptual keste”, “Venn diagramması”, “Insert”, “Klaster”, “Ne ushın?”, “Qanday?” hám t.b. Interaktiv grafik organayzerlerdi ajratıwda bunday shınıǵıwlarda tiykarǵı pikirler túrli grafik formalarda jazba kóriniste sáwleleniwine tiykarlanadı. Negizinde bul grafik organayzerler menen islew de kóbirek interaktiv tálim metodlarına tiyisli bolıp, olardıń arasında basqa ayırmashılıqlar joq.

Interaktiv tálim metodların kóbinese túrli formalardaǵı oqıw shınıǵıwları texnologiyaları menen bir waqıtta qollanbaqta. Bul metodlardı qollaw shınıǵıw qatnasıwshılarınıń aktivligin arttırıp, bilim beriw nátiyjeliligini jaqsılawǵa xızmet etedi.

Aqlıy hújim metodı hámmege tanıs hám de eń kóp qollanılatuǵın metod bolıp esaplanadı. Aqlıy hújim metodı qoyılǵan mashqala sheshimine baylanıslı ráwishte 5-10 minut dawam etiwı múmkin.

Bul metod járdeminde islengen shınıǵıwlar processinde qálegen mashqalalarǵa qaray bir neshe original sheshimlerdi tabıw imkaniyatı payda boladı. “Aqlıy hújim” metodı saylap alınǵan temalar sheńberinde belgili bir qádiriýatlardı anıqlaw hám alternativ bolǵan ideýalardı saylaw ushın shárayat jaratadı.

Sabaq processinde “Aqlıy hújim” metodınan paydalanıwda tómendegi qaǵıydalarǵa ámel qılıw talap etiledi:

1. Oqıwshılardı mashqala sheńberinde keń pikir júrgiziwine jollandıırıw, olardıń logikalıq pikirlerdi bildiriwine erisiw.

2. Hár bir oqıwshı tárepinen bildirilip atırǵan pikirler xoshametlenip barıladı. Bildirilgen pikirler arasınan eń maqulları saylap alınadı. Pikirlerdiń xoshametleniwı náwbettegi – jańa pikirlerdiń payda bolıwına alıp keledi.

3. Hár bir oqıwshı óziniń jeke pikirlerine tiykarlanıwı hám olardıń ólestiriwi múmkin. Aldın bildirilgen pikirlerdi ulıwmalastırıw, gruppalastırıw yamasa olardı ózgertiw ilimiy tiykarlanǵan pikirlerdiń payda bolıwına imkan jaratadı.

4. Sabaq processinde oqıwshılardıń sabaqqa qatnasın standart talaplar tiykarında baqlaw, olar tárepinen bildirilip atırǵan pikirlerdi bahalawǵa jol qoyılmaydı. Olardıń pikirleri bahalanıp barılsa, oqıwshılar dıqqatların jeke pikirlerin qorǵawǵa qaratadı, soń, jańa pikirler alǵa súrilmeydi. Metodtı qollawdan kózlengen tiykarǵı maqset oqıwshılardıń qoyılǵan mashqala boyınsha hár tárepleme keń pikirler bildiriwine úndew ekenligin yadta tutqan halda háreketin bahalap barıwdan waz keshiw maqsetke muwapıq bolıp tabıladı [4].

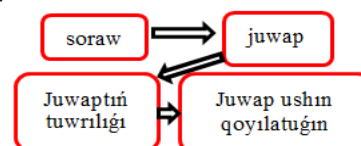
Mısal ushın bul **aqlıy hújim** metodınan geografiya pániniń barlıq temalarında paydalansaq boladı. Materikler hám okeanlar tábiyiy geografiyası páninde «Atmosfera. Jerdiń klimat poyasları» temasına mısal keltirip tómendegilerdi kóriwimiz múmkin:

- atmosfera degenimiz ne hám ol qaysı tilden alınǵan?;
- atmosferanıń tómengi shegarası Jer betinen ótse, joqarǵı shegarası neshe km bálentlikten ótedi?;
- atmosfera quramında qanday gazler ushıraydı?;
- ekvatorдан hár eki polyusqa qaray hawanıń ortasha jıllıq temperaturası neshe gradusqa shekem páseyip baradı?;
- klimat payda etiwshı qanday tiykarǵı faktorlardı bilesiz? usı sıyaqlı sorawlardı bersek olardıń sabaq waqtında oylawǵa iytirmelegen bolamız. Demek, geografiya sabaqlarında interaktiv metodlar arqalı elede temanı bekkemlewge hám túsiniwge erisken bolamız.

Ziyrekli tapqır strategiyası – bilimlerdi puqta ólestiriwde oqıwshılardıń pikirlew, oylaw qábiletine iye bolıwı zárúrli áhmiyetke iye.

Bul metod oqıwshılarda operativ pikirlew kónlikpelerin qalıplestiriwge, olardıń oylaw tezliklerin anıqlawǵa járdem beredi. Onı qollaw óz qálewine qaray jeke imkaniyatların sinap kóriw qálewinde bolǵan oqıwshılar ushın qolaylı imkaniyat jaratadı.

Bunda oqıwshılar oqıtıwshı tárepinen berilgen sorawlarǵa qısqa múddetlerde tuwrı, anıq juwap qaytara alıwı kerek. Qıyınlılıq dárejesine qaray hár bir sorawǵa qaytarılǵan tuwrı juwap ushın ball qoyıladı. Juwmaqlawshı ballardıń ortasha arifmetikalıq muǵdarın tabıw tiykarında oqıwshı (talaba)lardıń oylaw tezligi anıqlanadı. Shınıǵıwlarda metodtı qollanıw arqalı oqıwshı (talaba)lardıń oylaw tezligi tómendegi sxema járdeminde anıqlanadı [5]:

Ne ushin metodı – “Ne ushin?” sxeması – mashqalanıń dáslepki sebeplerin anıqlaw boyınsha pikirler shıńır esaplanıp, sistemalı, dóretilshilik, analitik pikirlewdi rawajlandıradı hám aktivlestiredi.

Oqıwshılar “Ne ushin?” sxemasın dúziw qáğıydası menen tanısadı. Öz aldına kishi toparlarda mashqalanıń sheshimin anıqlaydı. “Ne ushin?” sorawın beredi hám sıızadı, sol sorawğa juwap jazadı. Bul process mashqalanıń anıq sebebi anıqlanbaǵansha dawam etedi. Kishi toparlarğa birlesedi, salıstradı, ózleriniń sıızılmaların toltıradı.

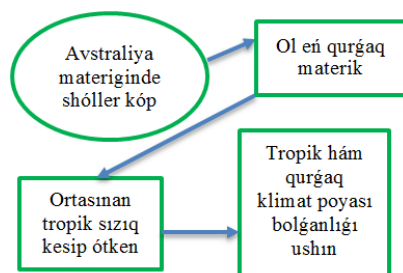
“**Ne ushin?**” sıızılmasın dúziw qáğıydaları tómendegishe:

1. Sheńber yamasa tórtmúyesh formalarınan paydalanıwdı ózińiz tańlaysız;

2. Sızılmanıń kórinisın – oy pikirler shıńırın tuwrı sıızıqlı, yamasa tuwrı sıızıqlı emesligin ózińiz tańlaysız.

3. Jónelis kórsetkishleri siziń izleniwshenligilizdi: dáslepki jaǵdaylardan izleniwge shekem bolǵan jónelisinińizdi belgileydi [6].

Ne ushin? Ne ushin? Ne ushin?

Ádebiyatlar

1. Shavkat Mirziyoev «Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik –har bir rahbar faoliyatining kundali qoidasi bólishi kerak» T.: «O'zbekiston» 2017yil B.102
2. X.Vaxobov, N.R.Alimkulov, N.B.Sultanova “Geografiya o'qitish metodikasi” Toshkent 2021 y. 109-bet.
3. Vaxobov X., Gaypova R., Tursinov V. Geografiyani oqituv metodikasi. Nókis «Bilim» 2010 j. 41-bet.
4. U.Q.Tolipov, M.Usmonboeva – Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. «Fan» 2006 y. 155 bet.
5. Nizomiy nomidagi TDPU. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi (metodik qo'llanma) 2013-y. 26-bet.
6. A.Soatov, R.Qurboniyozov, M.Mirokmolov, E.Nazaralieva “Geografiya” o'qituvchilar uchun metodik qo'llanma “Tafakkur nashriyoti” Toshkent 2016. 8-bet.

REZYUME

Ushbu maqolada maktab geografiya darslarida interaktiv metodlardan foydalangan holda oquvchilarning bilmi, ko'nikma va malakalarini shakllantirish usullarini takomillashtirish, shuningdek, fikrlash darajasini va dars samaradorligini oshirishga etibor qaratiladi.

РЕЗИМЕ

В данной статье основное внимание будет уделено совершенствованию методов формирования знания, умения и навыков учащихся на школьных уроках географии с использованием интерактивных методов, а также повышению уровня мышления и эффективности урока.

SUMMARY

This article, the main attention will be paid to improving the methods of formation of knowledge, skills and abilities of students in school geography lessons using interactive methods, as well as improving the level of thinking and the effectiveness of the lesson.

KICHIK MAKTAB YOSHI BOLALARI EMOTSIONAL SOHASINI O'RGANISHNING ZARURIYATI

Sh.J.To'ychiyeva – doktorant

Namangan davlat universiteti

Tayanch so'zlar: muloqot, istak, emotsional matritsa, rivojlanish omili.

Ключевые слова: общение, желание, эмоциональная матрица, фактор развития.

Key words: communication, desire, emotional matrix, development factor.

Zamonaviy jamiyatdagi hissiy to'yinganlik va hayotning dinamikasi nafaqat kattalarda, balki bolalarda ham yuqori psixologik stressni keltirib chiqaradi. Ushbu holat asosan jamiyatdagi o'zgarishlarga, insonning intellektual, psixo-emotsional, jismoniy imkoniyatlariga, uning hissiy holatlarini ijtimoij maq'bul yo'llar bilan tartibga solish qobiliyatiga bo'lgan talablarining kuchayishiga bog'liq. Bunday sharoitda bolalar eng kam himoyalangan, chunki tanasi ham, bolaning ruhiyati ham beqaror, osonlikcha himoyasiz va atrof-muhit ta'siriga juda ta'sirchan: bolaning himoyasizligi va o'z farovonligiga nisbatan noaniqlik hissi uni xavotirga soladi va turli qo'rquvlar keltirib chiqaradi. D.I.Feldshteyn: "Doimo ishonchsizlik hissi, yaqin atrofdagi yordamning yetishmasligi va shu sababli ojizlik tufayli

affektiv taranglik holatida bo'lgan emotsional muammolarga duch kelgan bolalar ko'paymoqda" [1] deb ta'kidlagan edi.

XXI asr bolasi o'tgan asrdagi tengdoshlari boshidan kechirmagan bunday qo'rquv bilan "kurashishi" kerak. Maktab dasturlarining tobora murakkablashib borishi va kengayib borishi, "kompyuterlashtirish", har kuni avto halokatlar, vayronagarchiliklar, falokatlar, televideniya namoyish qilinadigan dahshatli filmlar, jangovar filmlar, jinoyatchilik holatlari - bularning barchasi bolalarning zamonaviy ongida yangi psixologik haqiqatni vujudga keltiradi. Mavjud vaziyat bolalarning hissiy holatlarida namoyon bo'ladigan ruhiy stress va tashvishlarni keltirib chiqaradi, bu esa bola shaxsiyatining rivojlanishiga ta'sir